

Článok Fareeda Zakariu nie je prevratný v tom, o čom vypovedá. Rozdiel medzi liberalizmom a demokraciou je v politickej teórii takmer truizmom a to, že v demokratických voľbách sú zvolení nedemokrati je podceňeným leitmotívom 20. storočia od Hitlera cez Mobutu až po Fujimora v Kolumbii. Výnimku tvoria šesťdesiate roky, kedy sa sociálni vedci intenzívne zaoberali paradoxom, prečo boli slobodne zvolení diktátori v krajinách oslobodených spod kolonionálneho útlaku.

Zakariou článok provokuje tým, že nazerá na demokraciu podobne, ako na ňu nazerali Gréci v Antike - - teda ako na vládu väčšiny, ktorá nepozná ani dobro ani spravodlivosť, pozná len vlastné záujmy, v zajatí ktorých hynú všetky cnosti. Teda demokracia sama osebe nie je synonymom dobra - ako sme to mali zafixované, keď nám bola za socializmu odopretá. To, čo považujeme za ideály občianskej spoločnosti sú len sčasti atribúty demokracie, jej hlavný podiel tvorí moderná forma liberalizmu - ideológie, ktorá má korene v 19. storočí a do terajšej podoby sa vyprofilovala až po druhej svetovej vojne.

Zakariou článok považujeme za natoľko aktuálny, že obsahom Dišputácií v nasledujúcom čísle budú reakcie, polemiky a diskusia na témy týkajúce sa samotného článku, ako aj našej skúsenosti s demokraciou a liberalizmom. Zdôrazňujeme plurál „našej“, a preto „kdekoľvek“ sa nachádzate, vaše príspevky do Dišputácií sú vítané.

redakcia K&K

FAREED ZAKARIA*

NÁRAST NELIBERÁLNYCH DEMOKRACÍ

ĎALŠIA VLNA

V septembri 1996 americký diplomat Richard Holbrooke načrtnol problém v súvislosti s blížiacimi sa voľbami v Bosne, ktorých cieľom malo byť obnovenie občianskeho života zničenej krajiny. Holbrooke vtedy povedal: „Predpokladajme, že voľby budú vyhlásené za slobodné, pričom tí zvolení sú rasisti, fašisti, separatisti a verejne vystupujú proti [mieru a opätovnej integrácii]. To je dilema.“ Nepochybne. A platí to nielen o bývalej Juhoslávii, ale čoraz viac pre celý svet. Demokraticky zvolené režimy, často znovuzvolené alebo aj potvrdené referendum, rutinne ignorujú ústavný rámec svojej moci a občanov zbavujú základných práv a slobôd. Od Peru po palestínsku autonómiu, od Sierra Leone po Slovensko, od Pakistanu po Filipíny pozorujeme nárast znepokojujúceho javu na medzinárodnej scéne, ktorým je neliberálna demokracia.

Rozpoznať tento problém nebolo ľahké, pretože na Západe demokracia takmer jedno storočie znamenala liberálnu demokraciu, teda politický systém vyznačujúci sa nielen slobodnými a demokratickými voľbami, ale aj vládou zákona, deľbou moci, ochranou základných slobôd prejavu, zhromažďovania, vierovyznania a práva na vlastníctvo. V skutočnosti sú tieto slobody prejavom ústavného (konštitučného) liberalizmu, ktorý má teoreticky i historicky iné pozadie ako demokracia. Poukázal na to politológ Philippe Schmitter: „Liberalizmus, buď ako koncepcia politickej slobody, alebo

* Fareed Zakaria je šéfredaktor dvojmesačníka *Foreign Affairs* a stály prispievateľ týždenníka *Newsweek*.

ako ekonomická doktrína, mohol vzniknúť zároveň s demokraciou. Nikdy však nebol nemenne a jednoznačne spojený s jej fungovaním.“ Tieto dva prúdy liberálnej demokracie, ktoré sú v západnej politike prepojené, sa dnes v iných častiach sveta rozchádzajú. Demokracia prekvitá, ústavný liberalizmus nie.

Väčšina obyvateľov sveta (presnejšie 54,8 percenta) žije v súčasnosti v sto osemdesiatich demokratických krajinách z celkového počtu sto deväťdesiat tri krajín, čo je v porovnaní už len s minulým desaťročím obrovský nárast. V tomto výraznom období by sa dalo predpokladať, že západní štátnici a intelektuáli zájdu o krok ďalej než E. M. Forster a burácajú pripíjú demokracii na zdravie. Namiesto toho ich stále viac znepokojuje rýchle šírenie volieb s účasťou viacerých strán v juhovýchodnej Európe, Ázii, Afrike a Latinskej Amerike, a to najskôr kvôli tomu, čo sa deje po voľbách. Populisti ako Boris Jelcin v Rusku a Carlos Menem v Argentíne obchádzajú svoje parlamenty, vládnu prezidentskými dekrétmi a narúšajú základné ústavné princípy. Iránsky parlament, zvolený za slobodnejších podmienok než väčšina ostatných na Strednom Východe, tvrdo obmedzuje slobodu prejavu, zhromažďovania a dokonca diktuje aj spôsob obliekania, zhoršujú už beztak biedny stav slobody v krajine. Zvolená etiópska vláda poslala bezpečnostné zložky proti novinárom a politickej opozícii a doslova ničí ľudské práva (práve tak ako ľudské životy).

Polovica 'demokratizujúcich sa' krajín v dnešnom svete sú neliberálne demokracie

Prirodzene, existuje celé spektrum neliberálnych demokracií, od miernych prenilcov ako Argentína po takmer tyranie typu Kazachstan a Bielorusko, s krajinami ako Rumunsko a Bangladéš niekde v strede. Vo väčšine z nich voľby nie sú také slobodné ako v súčasných západných krajinách, ale ešte stále sú prejavom účasti verejnosti na politike a dôkazom podpory tých, ktorí boli zvolení. Tieto príklady nie sú ani zriedkavé, ani atypické. Štúdia inštitútu Freedom House o politickej situácii v rokoch 1996-97 nazvanej *Sloboda vo svete* (Freedom in the World) hodnotí osobitne politické slobody a osobitne slobody občianske, pričom prvé sa zhruba týkajú demokracie a druhé ústavného liberalizmu. Z krajín, ktoré sú v rebríčku umiestnené medzi preukázanou diktatúrou a konsolidovanou demokraciou, má päťdesiat percent lepšie výsledky v oblasti politických slobôd než občianskych. Inými slovami, polovica 'demokratizujúcich sa' krajín v dnešnom svete sú neliberálne demokracie.¹

Protiberálna demokracia zaznamenáva rastúce úspechy. Pred siedmimi rokmi mohlo byť takto označených len dvadsaťdva percent krajín v procese demokratizácie, o dva roky neskôr sa toto číslo zvýšilo na tridsaťpäť percent.² Do dnešného dňa len málo neliberálnych demokracií došlo do liberálnej demokracie. Ak sa nejakým spôsobom vyvíjajú, tak smerujú len k neliberalizmu vyššieho stupňa. Nedá sa tu vôbec hovoriť o dočasnom alebo prechodnom jave a ukazuje sa, že mnohé krajiny sa uspokojujú s formou vlády, ktorá obsahuje dávku demokracie zmiešanú s dávkou neliberalizmu. Tak, ako si krajiny na celom svete zvykli na rôzne obmeny kapitalizmu, rovnako by mohli prijať a vyznávať aj rozličné formy demokracie. Západná liberálna demokracia nemusí byť cieľovou stanicou na ceste demokracie, ale iba jedným z možných variantov.

DEMOKRACIA A SLOBODA

Od Herodotovych čias znamenala demokracia predovšetkým vládu ľudu. Tento pohľad na demokraciu ako proces výberu vlády, ktorý formovali myslitelia od Alexisa de Tocqueville cez Josepha Schumpetera po Roberta Dahla, je dnes v sociálnych vedách bežne rozšírený. Príčinu vysvetľuje Samuel P. Huntington v práci *Tretia vlna* (The Third Wave):

¹ Roger Kaplan, ed., *Freedom Around the World*, 1997, New York, Freedom House, 1997, s. 21- 22. Štúdia hodnotí krajiny podľa dvoch sedemdesiatich stupní, jednej pre politické práva a druhej pre občianske slobody. Čím nižšie hodnotenie, tým lepšie. Považoval som všetky krajiny s kombinovaným hodnotením medzi 5 a 10 za demokratizujúce sa. Percentuálne údaje sú založené na údajoch Freedom House, ale v prípade jednotlivých krajín som sa nedržel striktnie ich ohodnotenia. Aj keď štúdia je mimoriadny počin, obsiahla a podrobná, jej metóda spája isté ústavné práva s demokratickými postupmi, čo sa môže pliesť. Okrem toho používam ako príklady (aj keď nie ako súčasť tohto súboru informácií) krajiny ako Irán, Kazachstan a Bielorusko, ktoré sú aj z procedurálneho hľadiska prinajlepšom polodemokracie. Treba ich však spomenúť ako zaujímavé problémové prípady, pretože väčšina vodcov v týchto krajinách bola zvolená, znovuzvolená a ostáva populárna.

² *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1992-1993*, s. 620 - 26, *Freedom in the World, 1989-1990*, s. 312 - 19.

Voľby, spravodlivé a slobodné, sú podstatou demokracie *sine qua non*, ktoré nemožno obísť. Vlády, ktoré z voľieb vzídu, môžu byť nefunkčné, skorumpované, krátkozraké, nespoľahlivé, ovládané určitými záujmami a neschopné prijímať opatrenia v prospech všeobecného blaha. Za tieto vlastnosti sa vlády stávajú neželané, ale to ešte neznamená, že sú nedemokratické. Demokracia je jednou z kladných vlastností spoločnosti, nie však jedinou, a vzájomný vzťah medzi demokraciou a ostatnými vlastnosťami možno pochopiť iba vtedy, ak demokraciu jasne odlíšime od iných charakteristických črt politických systémov.

Huntingtonova definícia zodpovedá triezvemu pohľadu na pojem demokracia. Ak sa v krajine konajú voľby s účasťou viacerých strán súťažiacich medzi sebou, nazývame ich demokratické. Keď sa podiel verejnosti v politike zvyšuje, napríklad udelením volebného práva ženám, pokladá sa to za ešte demokratickejšie. Samozrejme, voľby musia byť slobodné, a to vyžaduje istú ochranu slobody prejavu a zhromažďovania. Ak sa ide za túto minimalistickú definíciu a za demokratickú sa označí len krajina, ktorá poskytuje obsiahly zoznam sociálnych, politických, ekonomických a nábožen-ských práv a slobôd, z demokracie sa namiesto deskriptívnej kategórie stáva len čestný odznak. Napokon, Švédsko má hospodársky systém, ktorý podľa mnohých obmedzuje vlastnícke práva jednotlivcov, Francúzsko malo donedávna štátny monopol na televíziu a Anglicko má štátne náboženstvo. Nie je však pochyb, že všetky tri krajiny sú demokratické. Z analytického hľadiska by pojem demokracia stratil zmysel, ak by sme pod ním automaticky mysleli iba „dobrú vládu“.

Ústavný liberalizmus, na druhej strane, sa nezaobera spôsobom výberu vlády, ale skôr jej cieľmi. Vychádza z tradície hlboko zakorenenej v západnej histórii, ktorá sa usiluje o ochranu autonómie a dôstojnosti jednotlivca proti nátlaku, či už zo strany štátu, cirkvi alebo spoločnosti. Tento termín zlučuje dve úzko spojené myšlienky. Je liberálny, pretože sa obracia na filozofickú líniu, ktorá kladie dôraz na individuálnu slobodu a začala sa už u Grékov.³ A je ústavný, pretože sa opiera o tradíciu vlády zákona, ktorá má počiatok u Rimanov. Ústavný liberalizmus sa rozvinul v západnej Európe a v Spojených štátoch ako obrana práv jednotlivca na život a vlastníctvo a slobody vierovyznania a prejavu. Na zabezpečenie týchto práv ústavný liberalizmus zdôrazňuje kontrolu moci každej zložky vlády, rovnosť pred zákonom, nestranné súdy a tribunály a oddelenie štátu a cirkvi. K jeho kanonickým postavám patria básnik John Milton, právnik William Blackstone, štátnici ako Thomas Jefferson a James Madison a filozofi ako Thomas Hobbes, John Locke, Adam Smith, barón de Montesquieu, John Stuart Mill a Isaiah Berlin. Ústavný liberalizmus v takmer každej svojej podobe hlása, že ľudské bytosti majú isté prirodzené (alebo neodcudziteľné) práva a na ich ochranu musia vlády prijať základný zákon, ktorý obmedzuje právomoci vlád a súčasne toto obmedzenie aj zaručuje. Takto prinútili v roku 1215 pri Runnymede anglickí baróni kráľa, aby potvrdil zvykové lénne právo. V amerických kolóniách tieto zákony jasne sformulovali a v roku 1638 mesto Hartford prijalo prvú písanú ústavu v modernej histórii. V sedemdesiatych rokoch kodifikovali západné štáty univerzálne zásady ochrany ľudských práv. Magna charta libertatum, Základné práva štátu Connecticut (Fundamental Orders of Connecticut), Ústava Spojených štátov amerických a Záverečný akt Helsinky 1975 sú všetky výrazom ústavného liberalizmu.

CESTA K LIBERÁRNEJ DEMOKRACII

Od roku 1945 západné krajiny zväčša stelesňovali oboje - demokraciu aj ústavný liberalizmus. Preto je veľmi ťažké predstaviť si ich oddelene, vo forme buď neliberálnej demokracie alebo liberálnej autokracie. V skutočnosti obe formy existovali už v minulosti a pretrvávajú v prítomnosti. Do dvadsiateho storočia bola viac než polovica krajín v západnej Európe autokratická alebo, nanajvýš, „polodemokratická“. Volebné právo bolo tvrdo obmedzované a zvolené legislatívy mali malú moc. Vo Veľkej Británii, v istých smeroch najdemokratickejšej európskej krajine, mali v roku 1830 povolené voliť do jednej komory parlamentu len dve percentá populácie. Toto číslo vzrástlo po roku 1867 na sedem percent

³ Výraz 'liberálny' je tu použitý v staršom, európskom význame, v súčasnosti sa často nazýva klasický liberalizmus. V Amerike znamená dnes toto slovo niečo úplne iné, a síce opatrenia, na ktorých stojí moderný sociálny štát.

a v osemdesiatych rokoch devätnásteho storočia dosiahlo okolo štyridsať percent. Až v štyridsiatych rokoch nášho storočia sa stali skoro všetky západné krajiny plnohodnotnými demokraciami s univerzálnym volebným právom po dosiahnutí plnoletosti voliča. Ale do štyridsiatych rokov minulého storočia prijala väčšina z nich dôležité rysy ústavného li-

**„Západný model“
najlepšie symbolizuje
nezávislý sudca,
a nie plebiscit.**

beralizmu - vládu zákona, právo na osobné vlastníctvo, deľbu moci a ochranu slobody prejavu a zhromažďovania. To, čo v dejinách novoveku najdlhšie charakterizovalo vlády v Európe a Severnej Amerike a odlišovalo ich od vlád ostatných krajín, nebola demokracia, ale ústavný liberalizmus. „Západný model“ najlepšie symbolizuje nezávislý sudca, a nie plebiscit.

Nedávna história vo východnej Ázii sa vyvíjala podľa západného harmonogramu. Po letnom koketovaní s demokraciou po druhej svetovej vojne sa väčšina východoázijských režimov stala autoritatívnou. Za nejaký čas sa premenili z autokracií na liberalizujúce sa autokracie a v niektorých prípadoch išli smerom k liberalizujúcej sa „polodemokracii“.⁴ Mnohé východoázijske režimy zostávajú polodemokratické, s patriarchami alebo systémom jednej strany, voľby slúžia len na ratifikáciu ich moci a nepredstavujú skutočnú súťaž kandidátov. Tieto režimy však poskytli svojim občanom široký okruh ekonomických, občianskych, náboženských a čiastočne aj politických práv. Tak ako na Západe, proces zmien vo východnej Ázii zahŕňal ekonomickú liberalizáciu, ktorá je pre podporu rozvoja a liberálnej demokracie rozhodujúca. Historicky, faktory najužšie spojené s plne rozvinutými liberálnymi demokraciami boli kapitalizmus, buržoázia a vysoký hrubý domáci produkt na obyvateľa. Dnešné východoázijské vlády sú zmesou demokracie, liberalizmu, kapitalizmu, oligarchie a korupcie, v mnohom podobné západným vládam okolo roku 1900.

Ústavný liberalizmus viedol k demokracii, ale nezdá sa, že by demokracia viedla k ústavnému liberalizmu. Na rozdiel od vývoja na Západe a vo východnej Ázii, v Latinskej Amerike, Afrike a častiach Ázie demokracia vystriedala za posledných dvadsať rokov diktatúru s minimálnou tradíciou ústavného liberalizmu. Výsledky nie sú povzbudivé. Na západnej pologuli, kde sa voľby konajú vo všetkých krajinách okrem Kuby, identifikoval vedec Larry Diamond v roku 1993 desať z dvadsiatich dvoch najvýznamnejších latinskoamerických krajín, ktorých „stupeň porušovania ľudských práv je nezlučiteľný s upevnením [liberálnej] demokracie.“⁵ Na africkom kontinente prebehla demokratizácia nezvyčajne rýchlo. Počas šiestich mesiacov v roku 1990 zrušili vo väčšine frankofónnych afrických krajín politický systém jednej strany. Aj keď od roku 1991 prebehli voľby vo väčšine zo štyridsiatich piatich subsaharských štátov (len v samotnom roku 1996 dosiahol ich počet osemnásť), v mnohých z nich bola sloboda obmedzená. Jeden z najdôkladnejších pozorovateľov diaľnia v Afrike Michael Chege skúmal vlnu demokratizácie a prišiel k záveru, že africký kontinent „kládol príliš veľký dôraz na voľby s účasťou viacerých strán a zároveň zanedbal základné princípy liberálnej vlády“. Výsledkom volieb v strednej Ázii, aj keď boli do značnej miery slobodné, ako napríklad v Kirgizstane a Kazachstane, bola silná výkonná moc, slabí zákonodarcovia a sudcovia a málo občianskych a ekonomických slobôd. V islamskom svete, od palestínskej autonómie cez Irán po Pakistan, demokratizácia viedla k posilneniu pozície teokratickej politiky, ktorá podomlela a zničila dlhotrvajúce tradície sekularizmu a tolerancie. A keby sa zajtra konali voľby v mnohých ďalších krajinách tejto časti sveta, napríklad v Tunisku, Maroku, Egypte a niektorých štátoch okolo Perzského zálivu, skoro s určitosťou by režimy, ktoré by z nich vzišli, boli neliberálnejšie než tie dnešné.

Na druhej strane, mnohé krajiny strednej Európy sa úspešne transformovali z komunizmu na liberálne demokracie, pretože prešli tou istou fázou liberalizácie bez demokracie ako ostatné európske krajiny v devätnástom storočí. Rakúsko-Uhorsko, do ktorého väčšina stredo- a juhovýchodných krajín v minulosti patrila, bolo klasickou liberálnou autokraciou. Dokonca aj mimo Európy odhalil politológ Myron Weiner nápadné spojenie medzi ústavnou minulosťou a liberálno-demokratickou prítomnosťou. Poukázal na fakt, že v roku 1983 „každá krajina tretieho sveta s pretrvávajúcimi demokratickými skúsenosťami, ktorá sa po druhej svetovej vojne zbavila koloniálnej nadvlády a má aspoň milión obyvateľov (a tiež skoro

⁴ Indonézia, Singapur a Malajzia sú príklady liberalizujúcich sa autokracií, zatiaľ čo Južná Kórea, Tchaj-wan a Thajsko sú liberálne polodemokracie. Obe skupiny sú viac liberálne ako demokratické, čo platí aj o jedinej liberálnej demokracii v regióne, Japonsku. Papua Nová Guinea a v menšej miere aj Filipíny sú príkladmi neliberálnej demokracie vo východnej Ázii.

⁵ Larry Diamond, „Democracy in Latin America,“ in: Tom Farer, ed., *Beyond Sovereignty: Collectively Defending Democracy in a World of Sovereign States*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996, s. 73.

všetky menšie kolónie), je bývalou britskou kolóniou“.⁶ Britská nadvláda, to nebola demokracia - kolonializmus je definovaný ako nedemokratický - ale ústavný liberalizmus. Zmysel pre právo a verejnú správu, ktorý za sebou britská vláda za nechala, bol nakoniec väčším prínosom než politika Francúzska, ktoré udeľovalo časti populácie svojich kolónií volebné právo.

Liberálne autokracie mohli existovať v minulosti, ale dokážeme si ich predstaviť aj dnes? Donedávna sa darilo ich malému, ale silnému predstaviteľovi na ázijskom pobreží - Hongkongu. Stopäťdesiatšesť rokov, do 1. júla 1997, spravovala Honkong prostredníctvom vymenovaného guvernéra britská koruna. Až do roku 1991 sa tam nekonali zmysluplné voľby, ale vláda ostrova bola typickým príkladom ústavného liberalizmu, keď ochraňovala základné práva svojich občanov a nestranný súdny systém a administratívu. Titulok úvodníka o budúcnosti ostrova v novinách *The Washington Post* z 8. septembra 1998 znel hrozivo: *Záhuba hongkongskej demokracie*. V skutočnosti mal Hongkong veľmi málo demokracie, ktorú by bolo možno zahubiť, mal iba štruktúru zákonov a práv. Malé ostrovy nemusia mať veľký praktický význam v dnešnom svete, ale aj oni môžu pomôcť pri určení relatívnej hodnoty demokracie a ústavného liberalizmu. Zamyslite sa napríklad nad otázkou: „Kde by ste chceli radšej žiť, v neliberálnej demokracii na Haiti, alebo v liberálnej polodemokracii v Antigüe?“ Pravdepodobne si zvolíte nie podľa počasia, ktoré je príjemné v oboch, ale podľa politickej klímy. A tá je rozdielna.

ABSOLÚTNA SUVERENITA

John Stuart Mill začal svoje klasické dielo *O slobode* (On Liberty) pozorovaním, že ako sa krajiny stali demokratickými, ľudia si začali myslieť, že „príliš veľa dôrazu sa kladlo na obmedzenie moci samotnej, čo ... bolo reakciou na vlády panovníkov, ktorých záujmy boli v protiklade so záujmami ľudu“. Keď už boli za seba zodpovední sami ľudia, opatrnosť nebola potrebná. „Národ nepotreboval byť chránený pred vlastnou vôľou.“ Alexander Lukašenko ako keby potvrdzoval Millove obavy. Potom, čo ho v roku 1994 v slobodných voľbách drvivá väčšina zvolila za prezidenta, Lukašenko odpovedal na otázku o obmedzení jeho právomocí slovami: „Žiadna diktatúra nebude.

**Žiadna diktatúra
nebude. Vyšiel som
z ľudu a budem
tu pre ľud.
A. Lukašenko**

Vyšiel som z ľudu a budem tu pre ľud.“

Napätie medzi ústavným liberalizmom a demokraciou je zacielené na rozsah autority vlády. Ústavný liberalizmus hovorí o obmedzení moci, demokracia o jej akumulácii a použití. Práve preto videli mnohí liberáli osemnásteho a devätnásteho storočia v demokracii silu, ktorá by mohla podlomiť slobodu. James Madison vysvetľoval vo svojich *Listoch federalistov* (The Federalist Papers), že „nebezpečenstvo útlaku“ prichádza v demokracii zo strany „väčšiny spoločnosti“. Tocqueville varoval pred „tyraniou väčšiny“ slovami: „Skutočná podstata demokratickej vlády spočíva v absolútnej suverenite väčšiny.“

Tendencia demokratických vlád veriť vo vlastnú absolútnu suverenitu (t. j. moc) môže vyústiť do centralizácie moci, často s použitím neústavných prostriedkov a s nezodpovednými následkami. Za posledných desať rokov zasahovali zvolené vlády do právomocí a práv iných zložiek spoločnosti s tvrdením, že zastupujú ľudí. Uzurpovali si moc horizontálne (od iných zložiek národnej vlády) a vertikálne (od orgánov regionálnej a miestnej správy ako aj súkromného sektora a mimovládnych organizácií). Lukašenko a Peruánec Alberto Fujimori sú najnegatívnejšie príklady takéhoto počínania. (Aj keď Fujimoriho činy - mimo iných rozpustenie zákonodarného zboru a pozastavenie platnosti ústavy - znemožňujú nazvať jeho režim demokraciou, stojí za zmienku, že dvakrát vyhral voľby a až donedávna bol neobyčajne populárny.) Dokonca aj taký *bona fide* reformátor ako Carlos Menem vydal počas ôsmich rokov v úrade skoro tristo prezidentských dekrétov, čo je trikrát viac než vydali dovedna všetci argentínski prezidenti od roku 1853. Kirgizský prezident Askar

⁶ Myron Weiner, „Empirical Democratic Theory,“ in: Myron Weiner a Ergun Ozbudun, eds., *Competitive Elections in Developing Countries*, Durham, Duke University Press, 1987, s. 20. V súčasnosti existujú v treťom svete fungujúce demokracie, ktoré nie sú bývalé britské kolónie, ale väčšina z nich je.

Akajev, ktorý získal šesťdesiat percent hlasov vo voľbách, navrhol referendum o rozšírení svojich právomocí a jeho požiadavky boli v roku 1996 hladko schválené. K jeho novým kompetenciám patrí menovanie všetkých najvyšších úradníkov okrem ministerského predsedu, i keď v prípade, že parlament zamietne troch kandidátov na premiéra, môže ho jednoducho rozpustiť.

Horizontálna uzurpácia moci, väčšinou zo strany prezidentov, je zjavnejšia, ale vertikálna je častejšia. Za posledných tridsať rokov indická vláda často bez oprávnených dôvodov rozpúšťala zákonodarné zbory jednotlivých štátov a regióny presúvala pod priamu vládu New Dehli. Menej dramatickým, ale typickým krokom, bolo opatrenie zvolenej vlády Stredoafrickej republiky, ktoré nedávno zrušilo dlhotrvajúcu nezávislosť univerzít a začlenilo ich do centrálného štátneho aparátu.

**Tieto systémy
zvyčajne produkujú
silných vodcov,
ktorí veria, že hovoria
v mene ľudu, aj
keď v mnohých
prípadoch neboli
zvolení ani nadpolo-
vičnou väčšinou
hlasov.**

Uzurpácia moci je rozšírená predovšetkým v Latinskej Amerike a štátoch bývalého Sovietskeho zväzu, možno preto, že oba regióny majú prevažne prezidentské systémy. Tieto systémy zvyčajne produkujú silných vodcov, ktorí veria, že hovoria v mene ľudu, aj keď v mnohých prípadoch neboli zvolení ani nadpolovičnou väčšinou hlasov. (Ako upozorňuje Juan Linz, Salvador Allende bol v roku 1970 zvolený za čílskeho prezidenta len tridsiatimi šiestimi percentami hlasov. Premiér by sa v rovnakých podmienkach musel deliť o moc s koalíčnými partnermi.) Prezidenti majú sklon menovať do kabinetov namiesto skúsených straníckych osobností svojich druhov, aby sa tým chránili pred kontrolou moci zvnútra. V prípade, že sa ich názory

nezhodujú s názormi zákonodarných zborov, alebo dokonca aj súdov, prezidenti sú náchylní „obrátiť sa na národ“ a obísť tak nepríjemné procesy vyjednávania a vytvárania koalície. Zatiaľ čo učenci debatujú o prednostiach prezidentských a parlamentných foriem vlády, k uzurpácii moci môže dôjsť v každej z nich, pokiaľ chýbajú rozvinuté alternatívne centrá moci ako silné zákonodarstvo, súdy, politické strany, miestne samosprávy a nezávislé univerzity a médiá. V Latinskej Amerike je v skutočnosti skombinovaný prezidentský systém s pomerným zastúpením, tvoriac tak nestabilnú kombináciu populistických vodcov a množstva strán.

Mnohé západné vlády a politickí teoretici podporovali v treťom svete vytvorenie silných centralizovaných štátov. Vodcovia rozvojových krajín argumentovali tým, že potrebujú autoritu, aby sa zbavili feudalizmu, rozdelili pevne usadené koalície, potlačili privilegované záujmy a vniesli poriadok do chaotickej spoločnosti. Tento postoj však zamieňa potrebu legitímnej vlády s potrebou vlády pevnej ruky. Vlády, ktoré sa pokladajú za legitímne, sú po vytvorení koalície zvyčajne schopné udržať poriadok a vykonávať neobľomnú politiku, aj keď sa k pozitívnym výsledkom dopracujú pomalšie. Napokon, len málokto tvrdí, že vlády v rozvojových krajinách by nemali mať adekvátnu moc na ochranu občanov, problémy nastávajú vtedy, keď akumulujú aj ostatné politické, spoločenské a ekonomické právomoci. V krízach ako sú občianske vojny, ústavné vlády možno nie sú schopné riadiť krajinu efektívne, ale alternatíva - štáty s obrovským bezpečnostným aparátom, ktoré zrušili ústavné práva - nepriniesla zvyčajne ani poriadok, ani dobrú vládu. Častejšie sa z nich stali ničivé štáty, ktoré dosiahli istý druh poriadku, ale zároveň zatvárali oponentov, umlčovali disent, znarodňovali priemysel a konfiškovali majetok. Aj keď anarchia má svoje nebezpečenstvá, najväčšou hrozbou ľudskej slobody a šťastia v tomto storočí nebol neporiadok, ale brutálne, silné, centralizované štáty ako nacistické Nemecko, sovietske Rusko a maoistická Čína. Tretí svet je plný pozostatkov krvavého vyičňania silných štátov.

V minulosti bola nekontrolovaná centralizácia nepriateľom liberálnej demokracie. Zvyšovanie politickej participácie obyvateľstva na moci v Európe devätnásteho storočia bolo hladko prijaté v krajinách ako Anglicko a Švédsko, kde si svoju silu zachovali stredoveké zhromaždenia, miestne samosprávy a regionálne rady. Na druhej strane krajiny ako Francúzsko a Prusko, kde monarchovia účinne centralizovali moc (horizontálne aj vertikálne), často skončili ako neliberálne a nedemokratické. Nie je to len zhoda náhod, že v Španielsku dvadsiateho storočia bolo základňou demokracie Katalánsko, tvrdojšie nezávislý a autonómny región. V Amerike prítomnosť množstva inštitúcií - štátnych (nie federálnych - pozn. prekl.), miestnych a súkromných - nesmierne zjednodušila prijatie rýchleho a rozsiahleho rozšírenia volebného práva začiatkom 19. storočia. Arthur Schlesinger st. dokázal, že počas prvých päťdesiatich rokov existencie Spojených štátov amerických, sa doslova každý štát, každá záujmová skupina a frakcia pokúšala oslabiť alebo dokonca

zlomiť federálnu vládu.⁷ V nie tak dávnej minulosti pololiberalná demokracia v Indii prežila kvôli, a nie napriek, silným regiónom a rozličným jazykom, kultúram a dokonca aj kastám v krajine. Myšlienka je logická, dokonca tautologická: pluralizmus v minulosti pomáha zabezpečiť politický pluralizmus v prítomnosti.

Pred päťdesiatimi rokmi si politici v rozvojových krajinách žiadali mimoriadne právomoci, aby implementovali vtedy moderné ekonomické doktríny, napríklad znárodnenie priemyslu. Dnes chcú ich nástupcovia podobné právomoci na to, aby ten istý priemysel privatizovali. Carlos Menem odôvodňuje svoje metódy tým, že sú nesmierne dôležité na uskutočnenie dôkladnej ekonomickej reformy. Podobne argumentuje aj ekvádorský prezident Abdalá Bucurem i Fujimori. Úverové inštitúcie ako Medzinárodný menový fond a Svetová banka mali pochopenie pre tieto obhajoby a obchod s cennými papiermi jednoznačne prekvitá. Z dlhodobého pohľadu sú neliberálne prostriedky nekompatibilné s liberálnymi cieľmi, čo neplatí o krízových situáciách, ako sú vojny. Ústavná vláda je skutočne kľúčom k úspešnej ekonomickej reforme. Skúsenosti vo východnej Ázii a strednej Európe ukazujú, že keď režimy - či autoritatívne, ako vo východnej Ázii, alebo liberálne, ako v Poľsku, Maďarsku a Českej republike - chránia práva jednotlivcov, vrátane práva na vlastníctvo a uzatváranie a dodržiavanie zmlúv a vytvárajú legislatívnu a správnu štruktúru, kapitalizmus a hospodársky rast sa dostaví. Predseda Federálneho rezervného fondu (Národnej banky USA - *pozn. prekl.*) Alan Greenspan uzavrel svoj nedávny prejav o podmienkach pre úspešný kapitalizmus v Medzinárodnom centre Woodrowa Wilsona slovami: „Riadiacim mechanizmom trhového hospodárstva ... je Listina základných práv a slobôd, presadzovaná nezávislým súdnictvom“.

Posledný, a možno najdôležitejší argument: moc akumulovaná na presadzovanie dobra môže byť následne zneužitá. Keď Fujimori rozpustil parlament, dosiahol väčšiu popularitu ako kedykoľvek predtým. Ale nedávne prieskumy verejnej mienky ukázali, že väčšina tých, ktorí s ním vtedy súhlasili, si dnes želá, aby bol zdržanlivejší. V roku 1993 Boris Jeľcin famózne (a doslovne) zaútočil na ruský parlament. Viedli ho k tomu neústavné činy samotného parlamentu. Potom zrušil ústavný súd a systém miestnych samospráv a prepustil náčelníkov niekoľkých oblastí. Od vojny v Čečensku až po svoje ekonomické reformy Jeľcin preukázal rutinný nedostatok záujmu o ústavné postupy a obmedzenia. Jeľcin môže byť presvedčený liberálny demokrat, ale svojimi činmi vytvoril v Rusku superprezidentský režim. Môžeme iba dúfať, že jeho nástupca to nezneužije.

Niekoľko storočí pokladali západní intelektuáli ústavný liberalizmus za kuriózný spôsob vládnutia, za formalizmus, ktorý by mal v boji so zlom v spoločnosti ostať bokom. Najvýstižnejším príkladom tohto názoru je dialóg z hry Roberta Bolta *Muž do každého počasia* (A Man For All Seasons). Neskrotného mladého Ropera, ktorý dychtí po boji so zlom, dráždi svojou oddanosťou zákonu Sir Thomas More. More sa pokojne obraňuje.

More: *Čo by si robil? Vysekal v zákone širokú cestu, aby si dolapil diabla?*

Roper: *Rozsekal by som každý zákon v Anglicku, len aby som to dosiahol!*

More: *A keď by bol aj ten posledný zákon rozsekaný a diabol by sa na teba oboril - kam by si sa, Roper, skryl, keby zo zákonov zostali už len trosky?*

ETNICKÉ KONFLIKTY A VOJNA

Ôsmeho decembra 1996 sa známy francúzsky politik Jack Lang prihnal do Belehradu. Bývalého populárneho ministra kultúry povzbudili demonštrácie desiatok tisícov študentov proti Slobodanovi Miloševićovi, mužovi, ktorý bol podľa Langa a mnohých západných intelektuálov zodpovedný za vojnu na Balkáne. Lang chcel svojou prítomnosťou morálne podporiť juhoslovanskú opozíciu. Lídri hnutia ho prijali vo svojich priestoroch na filozofickej fakulte, aby ho vzápätí vyhodili, vyhlásili za „nepriateľa Srbov“ a nariadili mu opustiť krajinu. Ukázalo sa, že študenti nekritizovali Miloševiča za rozpúťanie vojny, ale za jeho neschopnosť vojnu vyhrať.

⁷ Arthur Schlesinger, st., *New Viewpoints in American History*, New York, Macmillan, 1922, s. 220 - 40.

Nepríjemná situácia, do ktorej sa Lang dostal, poukazuje na dve rozšírené, ale často chybné domnienky, že demokratické sily sú automaticky za harmonické etnické spolunažívanie a mier. Pravdou nemusí byť ani jedno, ani druhé. Zrelé liberálne demokracie sú zvyčajne schopné vyrovnať sa s etnickými rozdielmi bez násilia a terorizmu a žijú v mieri s inými liberálnymi demokraciami. Zavedenie demokracie do rozdelených spoločností bez tradície ústavného liberalizmu skutočne roznieťlo nacionalizmus, etnické konflikty a dokonca aj vojny. V Sovietskom zväze a Juhoslávii množstvo volieb tesne po páde komunizmu vyhrali nacionalistickí separatisti a výsledkom bol rozpad týchto krajín. Samo osebe to nebolo zlé, keďže spomenuté krajiny boli vytvorené silou. Ale rýchle odčlenenie nových krajín bez záruk, inštitúcií a prístupu k moci pre mnohé menšiny, žijúce na ich územiach, mali za následok vzbury, represie a v Bosne, Azerbajdžane a Gruzínsku vojnu.

Pravidlá volieb vyžadujú, aby politici súťažili o hlasy ľudí. V spoločnostiach bez asimilácie alebo silnej tradície mnohonárodnostných skupín sa podpora najjednoduchšie získava na základe rasovej, etnickej alebo náboženskej línie. Keď sa raz jedna etnická skupina dostane k moci, má sklony nebrať ohľad na iné etnické skupiny. Zdá sa, že kompromis tu nie je možný. Rokovať možno o materiálnych veciach ako bývanie, nemocnice a pomoc chudobným, ale ako sa dá kompromisne a spravodlivo dohodnúť v otázke štátneho náboženstva? Politická súťaž, ktorá je schopná rozvracať, môže rýchlo degenerovať do násilia. Opozičné hnutia, ozbrojená vzbury a [štátne] prevraty v Afrike často smerovali proti etnicky založeným režimom, z ktorých mnohé sa dostali k moci voľbami. Mapujúc pád afrických a ázijských demokracií v šesťdesiatych rokoch, dvaja vedci prišli k záveru, že demokracia „jednoducho nie je schopná prežiť v prostredí intenzívnych etnických preferencií“. Nedávne štúdie, predovšetkým o Afrike a strednej Ázii, tento pesimizmus potvrdili. Uznávaný expert na etnické konflikty Donald Horowitz usudzuje, že „po tejto pochmúrnej správe ... o konkrétnych zlyhaniach demokracie v rozdelených spoločnostiach ... človek sa chce vzdať. Aký zmysel majú voľby, ak ich konečným efektom je v Zambii nahradenie Bemba režimu Ňandža režimom, pričom obidva sú rovnako obmedzené, alebo v Benine výmena južného režimu za severný, z ktorých ani jeden nerešpektuje druhú polovicu štátu?“⁸

V poslednom desaťročí sa jedna z najoduševnenejších debát na poli medzinárodných vzťahov týka „demokratického mieru“, to znamená tvrdenia, že žiadne dve moderné demokracie sa nedostali do vzájomného vojenského konfliktu. Z debaty vyplynuli zaujímavé a závažné otázky. (Počíta sa americká občianska vojna? Možno vysvetlíť mier prítomnosťou jadrových zbraní?) Aj štatistické zistenia zaznamenali pozoruhodné odchýlky. (Ako ukazuje David Spiro, pri takom malom počte demokracií a vojen za posledných sto rokov možno absenciu vojen medzi demokraciami vysvetliť aj čírou náhodou. Žiaden člen jeho rodiny nevyhral ešte v lotérii, ale málokto z nich ponúka vysvetlenie tohto zaujímavého javu.) Ak aj sú štatistiky správne, ako ich interpretovať? Pôvodný obhajca demokratického mieru Kant dokazoval, že v demokraciách rozhodujú tí, ktorí vojny aj platia, teda verejnosť, a preto sú pochopiteľne opatrní. Toto tvrdenie ale implikuje, že demokracie sú pacifickejšie štáty než ostatné. V skutočnosti však idú do vojen častejšie a intenzívnejšie než väčšina iných štátov. Mier zachovávajú iba s inými demokraciami.

Keď otázku demokratického mieru preskúmame na pozadí tohto vzájomného vzťahu, jedna vec bude zjavná: demokratický mier je v skutočnosti liberálny mier. Kant bol v osemnástom storočí presvedčený, že demokracie sú tyranské a špeciálne ich vylúčil zo svojej koncepcie republikánskych vlád, ktoré žijú v zóne mieru. Republikanizmus znamenal pre Kanta deľbu moci, systém kontroly a rovnováhy, vládu zákona, ochranu práv jednotlivca a istý druh zastúpenia vo vláde (aj keď vzdialený univerzálnemu volebnému právu). Kantove ďalšie vysvetlenia „večného mieru“ medzi republikami úzko súvisia s ich ústavným a liberálnym charakterom: vzájomný rešpekt práv každého občana, systém kontroly a rovnováhy zabezpečujúci, že žiaden vodca nemôže zatiahnuť svoju krajinu do vojny a klasické postupy liberálnej ekonomiky - najdôležitejší z nich voľný trh - vytvárajúce vzájomnú závislosť, ktorá robí vojny nákladné a spoluprácu užitočnú. Najvýznamnejší vedec v tejto oblasti Michael Doyle vo svojej knihe z roku 1997 *Cesty vojny a mieru* (Ways of War and Peace) potvrdil, že samotná demokracia bez ústavného liberalizmu nemá žiadne kvality, ktoré by vytvárali mier:

⁸ Alvin Rabushka a Kenneth Shepsle, *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*, Columbus, Charles E. Merrill, s. 62 - 92; Donald Horowitz, „Democracy in Divided Societies“, in: Larry Diamond a Mark F. Plattner, eds., *Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1994, s. 35 - 55.

Kant nedôveroval nekontrolovanému, demokratickému majoritanizmu a jeho argumenty ničím nepodporujú tvrdenie, že všetky druhy zástupnej politickej organizácie - demokracie - by mali viesť k mieru, či už vo všeobecnosti alebo medzi inými demokraciami. Mnohé zástupné formy vlády boli neliberálne. Dvetisíc rokov pred novovekom bola vláda ľudu často spájaná s agresivitou (u Tukidida) alebo mocenskými úspechmi (u Machiavelliho) ... Rozhodujúce preferencie radového voliča môžu pokojne zahŕňať „etnickú čistku“ iného demokratického zriadenia.

Rozdiel medzi liberálnou a neliberálnou demokraciou osvetľuje ďalší nápadný štatistický vzájomný vzťah. Politológovia Jack Snyder a Edward Mansfield použili pôsobivý súbor dát a tvrdia, že za posledných dvesto rokov demokratickujúce sa štáty vstúpili do vojen omnoho častejšie než stabilné autokracie alebo liberálne demokracie. V krajinách, ktoré nie sú založené na ústavnom liberalizme, príchod demokracie často prináša hypernacionalizmus a vojnové štvanie. Keď sa politický systém otvorí, k moci sa dostanú rozličné skupiny s nekompatibilnými záujmami a pretláčajú svoje požiadavky. Politickí a vojenský vodcovia, ktorí sú často pozostatkami starého autoritatívneho režimu a obklopení nepriateľmi, si uvedomujú, že uspieť môžu len vtedy, ak zjednotia masy na národnom princípe. Výsledok je vždy agresívna rétorika a politika, ktorá krajiny často zafahuje do konfrontácií a vojen. Príklady hodné povšimnutia siahajú od Francúzska za Napoleona III, Nemecka za cisára Vilhelma a Taišovho Japonska až po štáty, o ktorých sa možno dočítať v dnešných novinách, ako napríklad Arménsko a Azerbajdžan a Miloševićovo Srbsko. Ukazuje sa, že demokratický mier nevelmi súvisí s demokraciou.

AMERICKÁ CESTA

Nedávno sponzorovala vláda Spojených štátov misiu istého amerického odborníka v Kazachstane. Účelom jeho cesty bolo pomôcť novému parlamentu pri návrhu volebného zákona. Jeho partner, vysokopostavený člen kazašského parlamentu, zavrhol mnohé z predkladaných riešení amerického experta, zdôrazňujúc: „Chceme, aby náš parlament bol presne ako váš Kongres.“ Američan bol zhrozený: „Pokúšal som sa povedať niečo iné, než tých pár slov, ktoré mi okamžite hlasno zazneli v mysli: 'Také niečo mi ani nehovorte!'“. Takýto pohľad nie je výnimočný. Američania zvyknú pokladať svoj vlastný systém za neohrabané monštrum, ktoré by žiadna iná krajina nestrpela. V skutočnosti by prijatie niektorých črt amerického ústavného systému mohlo zmierniť mnohé problémy spojené s neliberálnou demokraciou. Filozofia Ústavy Spojených štátov, strach z akumulovanej moci, je aktuálna takisto dnes ako v roku 1789. Kazachstanu by pravdepodobne prospel práve silný parlament podobný americkému Kongresu, aby kontroloval nenásytý hlad jeho prezidenta.

Je zarážajúce, že Spojené štáty často obhajujú voľby a plebiscitnú demokraciu v zahraničí. Tým, ako na volebnú väčšinu ukladá viacnásobné obmedzenia, je ale americký systém charakteristický skôr ako nedemokratický než demokratický. Z troch zložiek vlády, na čele jednej - považovanej za najvyššiu - je deväť nevolených mužov a žien s doživotným funkčným obdobím. Americký Senát je najmenej reprezentatívna horná komora na svete, s jedinou výnimkou Hornej snemovne Britského parlamentu, ktorá nemá moc. (Každý štát deleguje do Washingtonu dvoch senátorov bez ohľadu na počet obyvateľov. Tridsať miliónov Kalifornčanov má v Senáte práve toľko hlasov ako 3,7 milióna obyvateľov Arizony, čo znamená, že senátori reprezentujúci iba šesť percent krajiny môžu zablokovať prijatie akéhokoľvek zákona.) Takisto je zarážajúce, že v zákonodarných zboroch po celých Spojených štátoch moc nie je v rukách väčšiny ale menšiny. Ďalším druhom kontroly federálnej moci sú silné vlády jednotlivých štátov a miestne samosprávy, ktoré záruku bojujú proti každému federálnemu vstupu na svoje územie. Ďalšiu vrstvu v spoločnosti vytvára súkromný sektor a iné mimovládne organizácie, ktoré Tocqueville nazval „sprostredkovateľské združenia“.

Americký systém je založený na otvorene pesimistickej predstave o ľudskej povahe, predpokladajúc, že ľuďom nemožno zveriť moc. „Keby ľudia boli anjeli,“ znie slávna Madisonova veta, „nebola by potrebná žiadna vláda“. Druhý model demokratickej správy v západnej histórii je založený na Francúzskej revolúcii. Francúzsky model sa vyznačuje vierou

v dobro ľudí. Keď sú raz ľudia zdrojom moci, mala by byť neobmedzená, aby bolo možné vytvoriť spravodlivú spoločnosť. (Francúzska revolúcia, ako pozoroval Lord Acton, sa netýka obmedzenia zvrchovanej moci, ale odstránenia všetkých ostatných síl, ktoré sa jej stavajú do cesty.) Väčšina nezápadných krajín si osvojila francúzsky model určite aj preto,

Väčšina nezápadných krajín si osvojila francúzsky model určite aj preto, že politickým elitám sa páči predstava udelenia plnej moci štátu, keďže to znamená splnomocnenie ich samých.

že politickým elitám sa páči predstava udelenia plnej moci štátu, keďže to znamená splnomocnenie ich samých. Väčšina z nich neskôr upadla do chaosu, tyranie alebo oboch naraz. To by ale nemalo byť prekvapením. Veď samotné Francúzsko prešlo od revolúcie dvoma monarchiami, dvoma cisárstvami, jednou polofašistickou diktatúrou a piatimi republikami.⁹

Samozrejme, kultúry sa líšia a rozličné spoločnosti si vyžadujú odlišné systémy vlády. Toto nie je prosba o masové prijatie americkej cesty, ale skôr o rozmanitejšiu koncepciu liberálnej demokracie, takú, ktorá zdôrazňuje obidve zložky tohto názvu. Predtým, ako bude schválená táto nová koncepcia, treba premyslieť obnovu tradície ústavného liberalizmu, ktorá je podstatná pre vývoj na Západe a pri formovaní dobrých vlád na celom svete.

Politický pokrok v západnej histórii bol výsledkom rastúceho poznania počas storočí, že ľudia majú „isté neodcudziteľné práva“ a „na ochranu týchto práv sú zriadené vlády“, ako sa píše v Deklarácii nezávislosti. Ak demokracia neochraňuje slobodu a právo, samotná skutočnosť, že je demokraciou, je slabá útecha.

LIBERALIZÁCIA ZAHRANIČNEJ POLITIKY

Zo správneho pochopenia ústavného liberalizmu vyplýva pre americkú zahraničnú politiku celý rad dôsledkov. Po prvé naznačuje istú skromnosť. Je jednoduchšie priviesť krajinu k voľbám, než v spoločnosti presadiť ústavný liberalizmus. Proces pravej liberalizácie a demokratizácie je postupný a dlhodobý a voľby sú len jedným krokom v ňom. Bez vhodnej prípravy to môže byť aj nesprávny krok. Vlády a mimovládne organizácie, ktoré toto rozpoznavli, podporujú vo zvýšenej miere široký rad opatrení s cieľom podporiť ústavný liberalizmus v rozvíjajúcich sa demokraciách. Národný fond pre demokraciu (*National Endowment for Democracy*) podporuje voľný trh, nezávislé odbory a politické strany. Americká agentúra pre medzinárodný rozvoj (USAID) financuje nezávislé súdnictvo. Na konci však voľby pretromfnú všetky aktivity. Ak sa v krajine konajú voľby, Washington a celý svet do veľkej miery toleruje zvolenú vládu, ako to bolo v prípade Jelfcina, Akajeva a Menema. Vo veku zobrazení a symbolov nie je ťažké voľby zachytiť kamerou. (Ako by ste však stvárnil v televízii vládu zákona?) Ale život pokračuje po voľbách, najmä pre obyvateľov daných krajín.

Na druhej strane, neprítomnosť slobodných a demokratických volieb by sa mala pokladať za jeden nedostatok, a nie za definíciu tyranie. Voľby sú dôležitým kladným momentom pri spravovaní štátu, ale nie jediným. Vlády by mali byť posudzované tiež podľa miery ústavného liberalizmu. Ekonomické, občianske a náboženské slobody sú jadrom ľudskej autonómie a dôstojnosti. Ak vláda s obmedzenou demokraciou tieto slobody trvale rozširuje, nemala by byť označená za diktatúru. Krajiny ako Singapur, Malajzia a Thajsko poskytujú, napriek obmedzenej politickej voľbe, lepšie podmienky pre život, slobodu a šťastie svojich občanov než diktatúry ako Irak a Líbia alebo neliberálne demokracie ako Slovensko či Ghana. Tlaky globálneho kapitalizmu môžu posunúť proces liberalizácie dopredu. Trh a morálka môžu spolupracovať. Dokonca aj Čína, ktorá zostáva silne represívnym režimom, dala svojim občanom viac autonómie a ekonomickej slobody než mali generácie jej obyvateľov predtým. Mnohé treba zmeniť, kým Čínu bude možno nazvať čo len liberalizujúcou sa autokraciou, ale to by nemalo zastierať skutočnosť, že veľa sa zmenilo.

Nakoniec, potrebujeme oživiť konštitucionalizmus. Jeden z dôsledkov priveľkého dôrazu na čistú demokraciu spočíva v tom, že sa venuje málo úsilia vytvoreniu dôkladne premyslených ústav pre transformujúce sa krajiny. Konštitucionalizmus, ako ho chápali jeho najväčší predstavitelia v osemnástom storočí, napríklad Montesquieu a Madison, je kom-

⁹ Bernard Lewis, „Why Turkey Is the Only Muslim Democracy,” *Middle East Quarterly*, marec 1994, s. 47 - 48.

plikovaný systém kontroly a rovnováhy s cieľom prevencie akumulácie moci a zneužitia úradu. Toto sa nedá dosiahnuť len jednoduchým spísaním zoznamu práv, treba vytvoriť systém, v ktorom vláda nebude tieto práva porušovať. Zahrnuté

Dnes možno vidieť po celom svete variácie na tému majoritarizmus. Ale problém so systémom typu „víťaz berie všetko“, spočíva v tom, že vo väčšine demokratizujúcich sa krajín víťaz naozaj zoberie všetko.

musia byť rozličné skupiny a musí im byť udelená moc, ako to vysvetľoval Madison, „ambícia musí mariť účinok inej ambície“. Ústavy boli tiež určené na to, aby tlmili emócie verejnosti, nielen vytvorením vlády demokratickej, ale tiež vlády, ktorá musí rokovať a vyjednávať. Dnes sa, žiaľ, na množstvo rozličných nevolených orgánov, nepriame hlasovanie, federálne úpravy a systém kontroly a rovnováhy, ktoré boli charakteristické pre toľké písané a nepísané ústavy Európy, pozerá s podozrením. Jav, ktorý by sa mohol nazvať weimarský syndróm - podľa krásne zostavenej ústavy medzivojnového Nemecka, ktorá neodvrátila fašizmus - spôsobil, že ľudia začali považovať ústavy za „kus papiera“, ktorý nemôže veľa zmeniť. (Ako keby bol hocaký politický systém v Nemecku schopný poľahky prekonať vojenskú porážku, sociálnu revolúciu, Veľkú hospodársku krízu a hyperinfláciu.) Postupy, ktoré ob-

medzujú priamu demokraciu, sú považované za falošné, umlčujúce hlas väčšiny. Dnes možno vidieť po celom svete variácie na tému majoritarizmus. Ale problém so systémami typu „víťaz berie všetko,“ spočíva v tom, že vo väčšine demokratizujúcich sa krajín víťaz naozaj zoberie všetko.

NESPOKOJNOSŤ S DEMOKRACIOU

Žijeme vo veku demokracie. Takmer v celých dejinách ohrozovali život, slobodu a šťastie jednotlivca absolutizmus monarchií, dogmy náboženstiev, hrôzovlády diktatúr a železné zovretie totality. Diktátori a niekoľko rozptýlených totalitných režimov pretrvávajú, ale vo svete globálnych trhov, informácií a médií sa čoraz viac stávajú anachronizmom. Už to nie sú dôstojné alternatívy demokracie, ale súčasť modernej spoločnosti. Problémy so spôsobom vládnutia v dvadsiatom prvom storočí budú teda veľmi pravdepodobne spojené so samotnou demokraciou. Sú zahalené plášťom legitimity, o to ťažšie sa bude dať s nimi vysporiadať.

Vďaka skutočnosti, že neliberálne demokracie sú do značnej miery demokratické, získavajú tieto režimy legitimitu, a tým aj silu. Na druhej strane, najväčšia hrozba, ktorú neliberálna demokracia predstavuje - okrem nebezpečenstva pre svojich vlastných občanov - je, že zdiskredituje samotnú liberálnu demokraciu tým, že vrhne tieň na demokratickú správu vecí. Takýto jav by nebol bezprecedentný. Za každou vlnou demokracie nasledovalo jej zabrzdenie, kedy sa tento systém považoval za neprímeraný a ambiciózni vodcovia a nepokojné masy hľadali nové alternatívy. Posledné obdobie rozčarovania, v Európe počas medzivojnových rokov, využili demagógovia, z ktorých mnohí boli spočiatku populárni a dokonca zvolení. Najužitočnejšia úloha, ktorú proti šíriacemu sa vírusu neliberalizmu môže dnes medzinárodné spoločenstvo, a najmä Spojené štáty zohrať, je - nehľadať nových kandidátov na demokratizáciu a nové miesta na uskutočnenie volieb - ale upevniť demokraciu tam, kde sa už zakorenila a podporovať postupný rozvoj ústavného liberalizmu na celej planéte. Demokracia bez ústavného liberalizmu nie je len neprímeraná, ale aj nebezpečná, podkopáva postupne slobodu, zneužíva moc, spôsobuje etnické rozbroje a dokonca aj vojnu. Pred osemdesiatimi rokmi vyzval Woodrow Wilson Ameriku na prahu dvadsiateho storočia k vytvoreniu sveta bezpečného pre demokraciu. Našou úlohou na prahu storočia nového je vytvoriť demokraciu bezpečnú pre svet.

Z anglického originálu preložila Kamila Štullerová, členka Výberového vzdelávacieho spolku